

KENIJOS ČUNICHINOS DAKTARO DISERTACIJOS**„NUSIKALTIMO AUKŲ SUVOKTAS TEISĖJO
ELGESIO TEISINGUMAS“****(socialiniai mokslai, psichologija 06S)****RECENZIJA**

Vytautas Gudonis

Šiaulių universitetas, Lietuva

Žmogus, patekęs į baudžiamosios teisės veikimo sritį, nuasmeninamas ir pasidaro būtybe, turinčia teisių ir pareigų sąrašą tam tikrą teisinį statusą, o jei tampa nusikaltimo auka, tai mažai ką domina, kaip jis suvokia teisėjo elgesio teisingumą. Pateikta disertacija – realus žingsnis jurisprudencijos humanizavimo link, todėl Kenijos Čunichinos pasirinkta daktaro disertacijos tema aktuali teoriniu bei praktiniu požiūriu ir yra socialiai reikšminga.

Darbo mokslinį problemišumą autorė aktualina tinkamai suformuluotais ginamaisiais teiginiais: nusikaltimo aukų subjektyvūs teisėjo elgesio ir priimto teisėjo sprendimo teisingumo vertinimai yra susiję su teisėjo elgesio atitiktimi procedūrinio teisingumo reikalavimams; kai nusikaltimo aukai sprendimas yra nepalankus, teisėjo elgesio pobūdis svarbesnis jo elgesio, o ne priimto sprendimo teisingumo vertinimams; teisėjo elgesio ir priimto teisingumo vertinimai labiau susiję su išoriniais, o ne su vidiniais veiksniais. Šie ginamieji teiginiai autorei leido suformuluoti racionalius disertacinio tyrimo tikslus ir su tuo susijusius uždavinius.

Disertacijos gynimo tarybos narys prof. M. Rugevičius pažymėjo, kad ginti pateiktas darbas skirtas Lietuvos psichologų mokslo darbuose vis dažniau nagrinėjamai procedūrinio teisingumo problemai. Justicija gali sėkmingai vykdyti savo uždavinius tik tada, kai žmonės suvokia ją kaip teisingą. Subjektyvi piliečių samprata apie teisingumą teismuose ir ikiteisminio tyrimo institucijose lemia žmonių pasitikėjimą teisėsaugos institucijomis ir pareigūnais, įsitikinimą, kad visuomenėje vyrauja

teisingumo principai, kad gyvenama teisingoje visuomenėje. Kaip nurodo darbo autorė, nusikaltimo aukų psichologiniai tyrimai turi ilgą istoriją, tarp jų gana daug tyrimų apie nusikaltimo aukų sąveikas su teisėsauga padarinius. Tačiau iki šiol atliktuose tyrimuose daugiausia buvo nagrinėjamos nusikaltimo aukų ir policijos pareigūnų sąveikos pasekmės. Pateiktoje ginti disertacijoje analizuojama nusikaltimo aukų patirtis teismo nagrinėjimo metu. Recenzuojamo darbo autorė pasirinko nusikaltimo aukų suvokto teisėjų elgesio ir jų priimto sprendimo teisingumo problemą. Tai beveik netyrinėta sritis, todėl darbo aktualumas ir naujumas abejonių nekelia. Disertacijoje yra 51 lentelė, 4 paveikslai ir 7 priedai, juose autorė pateikė nusikaltimo aukų, kvaziekperimento dalyvių charakteristikas ir kitą tyrimą iliustruojančią medžiagą. Gaila, kad schemiškai neįformintas disertacinio tyrimo dizainas, padedantis greičiau holistiškai suvokti darbą.

Disertantė tinkamai pagrindė šios temos nepakankamą ištirtumą. Taip pat autorė neprieiškiai suformulavo ir tinkamai akcentavo pristatomo darbo teorinį ir mokslinį naujumą ir praktinę vertę. Disertacijos oponentė doc. R. Bandzevičienė nurodė, kad kalbant apie tyrimo metodikas psichometrinių charakteristikų požiūriu visos naudotos metodikos yra tinkamos, tai įrodyta pasitelkiant skirtingus statistinius kriterijus ir procedūras, o jų pristatymas byloja, kad autorė išmano statistinės analizės metodus. Tam tikrų abejonių kelia ne pagal tuos pačius kriterijus skirtinguose tyrimo etapuose atlikti suvokto teisėjo elgesio vertinimai, jų metodikų „semantika“. Pristatant pirmąją tyrimo dalį teigiama, kad realios nusikaltimų aukos tirtos kognityvinio interviu metodu, tačiau vėliau paaiškėja, kad tyrimo procesas – apklausa raštu. To priežastys yra paaiškintos, bet ar tokiu atveju tyrimo procedūra tenkino kognityvinio interviu sąlygas. Aprašant metodiką teigiama, kad nusikaltimų aukos buvo apklaustos pagal specialią apklausos programą, tačiau šioje disertacijoje pateikiami vienos apklausos dalies rezultatai. Analizuoti tik tie klausimai, kurie susiję su teisėjo elgesiu. Bet ar buvo atlikta bent kokia respondentų atranka pagal turimą dalyvavimo ankstesniuose (iki teismo) bylos nagrinėjimo etapuose patirtį, kuri neabejotinai daro įtaką teisėjo elgesio teisingumo suvokimui? Be to, teisėjo elgesio teisingumas šioje apklausoje iš esmės susiaurintas iki atitikties procedūrų teisingumui pagal baudžiamojo proceso reikalavimus.

Kur kas aiškiau pristatyta suvokto teisingumo vertinimo skalė, naudota antrajame tyrimo etape. Tačiau galima pastebėti, kad kai kurių

subskalių turinys yra tapatus, nors formuluojamas skirtingais teiginiais (pvz., ir procedūrinis teisingumas apima etiškumą arba galimybę išsakyti savo nuomonę). Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo metodologija ir naudoti įvertinimo instrumentai leido surinkti gana svarbią sociologiniu-kriminologiniu požiūriu „faktinę“ informaciją, konstatuoti skirtumų ar sąsajų buvimą arba nebuvimą, tačiau jų ribotumai smarkiai sumažino tyrimo rezultatų validumą ir ypač jų psichologinio interpretavimo galimybes.

Nuosekliai pristatyta NEO-PI-R metodika jau gerai žinoma Lietuvos psichologams. Vis dėlto jos pasirinkimas specifinės teismo proceso dalyvių (nukentėjusiojo ir teisėjo) sąveikos tyrimui ir prielaidos apie šių bruožų įtaką teisėjo elgesio ir nuosprendžio teisingumo suvokimui pasirodė kiek paviršutiniškos, ypač atsižvelgiant į teorinėje dalyje pateiktus kitų vidinių veiksnių, iš jų ir asmenybės bruožų, sąsajų su suvoktu teisingumu empirinius tyrimus. Kita vertus, nustatyti įtakos nedarančius veiksnius mokslui ir praktikai gali būti nemažiau įdomu ir vertinga nei juos patvirtinti.

Analitinėje dalyje remdamasi 180 užsienio ir lietuvių autorių darbų analize disertantė skaitytoją nuodugnai supažindina su tyrimų įvairove, suvaldo gausų informacijos srautą, akcentuoja esminius dalykus, tiesiogiai susijusius su tyrimo problematika. Autorė tinkamai išanalizavo nukentėjusiojo sąveiką su teisėsaugos institucijomis, išsamiai apžvelgė nukentėjusiųjų nuo nusikaltimo veikos patirtį Lietuvoje, išgrynino teisingumo sampratos apibrėžtį, tinkamai atskleidė suvokto teisingumo veiksnius. Tyrimo rezultatams aprašyti skirti 52 puslapiai. Čia pristatomi tyrimo duomenys, susiję su empirinių uždavinių sprendimu. Tyrimo rezultatai išdėstyti aiškiai, iliustruoti statistinės analizės duomenimis. Empiriniame tyrime surinkta daug faktinės medžiagos, teikiančios psichologijos mokslui naujų žinių. Tinkamai parinkus ir kūrybiškai pritaikius tyrimo metodų kompleksą darbo autorei sėkmingai pavyko apklausti nukentėjusiuosius nuo nusikalstamos veikos taikant interviu metodą; nustatyti skirtingus nusikaltimus patyrusių aukų suvoktą teisėjo elgesio ir priimto sprendimo teisingumą; nustatyti nusikaltimo aukų teisėjo elgesio ir priimto sprendimo sąsajas skirtingomis teisėjo elgesio situacijomis, kai teisėjo sprendimas nusikaltimo aukai yra nepalankus.

Tyrimo rezultatų analizei naudoti adekvatūs statistinės analizės metodai, o rezultatai pateikiami tinkamai, struktūruotai ir aiškiai. Gynimo tarybos narė doc. D. Nasvytienė argumentavo, kuo K. Čunichinos

disertacija bendrąja prasme papildo profesinį aruodą – asmenybės psichologijos ir psichologinio įvertinimo žinias. Viena, toks ginčo sprendimo taisyklių, grupės vertės ar santykio su autoritetu teorijos pateikimas, kokį matome šiame darbe, yra neabejotinai aktualus visų taikomųjų psichologijos sričių specialistams. Konsensusas ir problemiški skirstymo ir procedūrinio teisingumo aspektai apžvelgti pasitelkus naujausius mokslinius tyrimus. Autorė pagrįstai teigia, kad susidūrimas su teisėsauga yra išbandymas *kiekvienam* žmogui (paryškinta mano), universalus iššūkis. „Nežinomybė, neapibrėžtumas ir negalėjimas numatyti savo veiksmų padarinius“ (p. 5) ypač sukrečia jautriausią teisinio proceso dalyvį – auką. Atidus ir labai profesionalus dėmesys viktimologinei patirčiai, kuri atsiskleidžia šiame darbe, padeda apibūdinti ir prognozuoti tokių asmenų elgseną, o pasitelkus kognityvinį interviu – ir suprasti vidinio pasaulio sandarą. Tyrimas turi svarbų šviečiamąjį aspektą ir didina teisinį piliečių sąmoningumą, nes jo dalyviai yra tikslingai kviečiami įsijausti į aukų būseną. Šio tyrimo duomenys, pavyzdžiui, kad Lietuvoje vis dėlto auga nusikaltimų skaičius, o 2011 m. 13 proc. žmonių nesikreipė į teisėsaugą dėl jiems padarytos nusikalstamos veikos, turi būti skleidžiami kuo platesnei visuomenės auditorijai. Čia pereiname prie antrojo darbo privalumo – įvertinimo metodų.

Neatsitiktinai tyrimo metodų skyriuje 2.2.2. dalis vadinasi „<...> įvertinimo būdai ir jų kūrimas“. Kaip tik kūrybinis, originalus tyrimo metodų pritaikymas yra teigiamas skiriamasis šio darbo bruožas. Autorė pasitelkė nelinijinį tyrimo klausimų sprendimą ir savo tikslų siekia per du tyrimo etapus; panaudoja originalią suvokto teisingumo vertinimo metodiką ir vaizdinės medžiagos kūrimą bei ekspertinį vertinimą. Abi priemonės patikrintos labai kruopščiai, pritaikius kiekybinei ir kokybinei metodologijai adekvačias priemones. Vienu atveju naudota patvirtinančioji faktorinė analizė, kitu – dešimt teisėjo elgesio aspektų pagal tris scenarijus buvo pateikti ekspertams ir tikrinti blokuotų duomenų dispersinės analizės būdu. Toks požiūris į kintamųjų operacionalizavimą – puikus ir sektinas įvertinimo metodologijos pavyzdys. Svarbiausias apibendrintas šio darbo įspūdis – tai nuosekli visuma, mokliškai pagrįsta stipraus tyrimo ataskaita. Čunichinos disertacija labai interaktyvi: kiekviename skyriuje medžiaga pateikta labai struktūruotai (arba pasitelkus potemes, arba apibendrinimus, arba ir viena, ir kita), kiekvienas skyrius pagal prasmę susijęs su ankstesniu ir tolesniu; rišlus ir sklandus ne tik literatūros apžvalgos, bet ir rezultatų bei jų aptarimo skyrius, logiškos

išvados. Taip tyrimo ataskaita pasieks ne tik savo srities profesionalus, bet ir platesnius profesinės bendruomenės sluoksnius, bus aktuali visuomenei. Doktorantės rašymo stilių apibūdina trys bruožai – lakoniškumas, tinkama konkretaus ir abstraktaus kaita, nešališkumas.

Gauti tyrimo rezultatai gerai interpretuojami kitose šalyse atliktų analogiškų tyrimų ir edukologijos srities naujausių teorinių darbų kontekste. Disertacijoje atlikta analizė ir gautos tyrimo išvados iš esmės atsako į visus ginti pateiktus teiginius. Išvados išsamios ir susijusios su keliamais uždaviniais ir tyrimo rezultatais.

Pateiktų publikacijų analizė rodo, kad spaudoje paskelbtuose darbuose atsispindi pagrindinės disertacijos idėjos, teiginiai, esminiai rezultatai ir išvados. Disertacijos santrauka iš esmės atspindi daktaro disertaciją.

Išskirtinis Čunichinos disertacinio tyrimo bruožas yra analizuojamo fenomeno daugiadiscipliniškumas – autorė į nagrinėjamą reiškinį žvelgia ne tik pro psichologijos, bet ir pro teisės mokslo prizmę.

Taigi Čunichinos daktaro disertacija „Nusikaltimo aukų suvoktas teisėjo elgesio teisingumas“ yra aktualus, savarankiškas, turintis teorinę ir praktinę išliekamąją vertę mokslo kūrinys, atitinkantis Lietuvos mokslo tarybos tokiems darbams keliamus reikalavimus, o jos autorė nusipelno mokslo daktaro laipsnio (socialiniai mokslai, psichologija 06S). Ši disertacija buvo sėkmingai apginta Vilniaus universitete.

REVIEW OF DOCTORAL DISSERTATION „PERCEIVED JUSTICE BEHAVIOUR OF JUDGES BY CRIME VICTIMS“ BY KENIJA ČUNICHINA (SOCIAL SCIENCES, PSYCHOLOGY 06S)

Vytautas Gudonis,

Šiauliai University, Lithuania

Abstract. The main purpose of the dissertation study – to explore the perceived justice of judge’s behavior that is experienced by the victims of the crime. In this review the main ideas of doctoral dissertation are discussed and questions for further development of ideas are presented. The advantages and disadvantages as well as practical implications are listed, some questioned and ideas from defence procedure are mentioned. The conclusion states that this dissertation is interesting, original and important interdisciplinary work in psychology and law, that fits all the requirements for doctoral dissertations in the field.